

τῆς μοιχείας θεμάτων τὴν τῆς εἰμαρμένης ἀναίρεσιν ἰσχυριζόμενος, ἀτε ἀπὸ
δυσκρίτων τῶν τοιούτων δητῶν θεμάτων ἐπιχειρῶν, καὶ οὐδὲ ἀν αὐτὸς κατά
γε τὸ εἴκος καλῶς κεκρικώς, εἴκοτως οὐδὲ ἡμῖν πιθανός. ἔκεινο μὴν ἐπὶ πᾶσι
τούτοις προσθήσομεν, ως οὐδὲ τὸν τὴν θεοῦ πρόγνωσιν συναναιροῦντα τῇ τῆς V 161^v
5 εἰμαρμένης ἀναιρέσει λόγον καλῶς λύουσιν οἱ λύειν πειρώμενοι, φάσκοντες
τὸν θεὸν ὀρισμένως τὰ ἀδριστα γινώσκειν· εἰ μὲν γάρ τὸ ἀδριστὸν σχέσις τις
ἡν, οἶόνπερ τὸ διπλάσιον, δ σχέσις δη τοῦδε μὲν διπλάσιον, ἔτέρου δὲ τὸ B 97
αὐτὸ δημιου, ἵσως εἴκοτως ἀν καὶ ἐδόκουν λέγειν τι οἱ οὕτω λέγοντες. ἐπεὶ δ'
εἴπερ τι ἄλλο ἀπόλυτον καὶ τὸ ἀδριστὸν παραπλήσιον ἀν εἴη τὸ λεγόμενον,
10 ὥσπερ ἀν εἰ τὸν θεὸν ἔφασκον τὸν βοῦν δημιρωπὸν δητα γιγνώσκειν ἢ τὸν δημιρω-
πὸν ἀστέρα, ποία οὖν γνῶσις ἔτερόν τι περὶ τοῦ γιγνωσκομένου, ἢ δ ἐστι τὸ
γιγνωσκόμενον γιγνώσκειν; ἔτι πᾶσιν δηολογεῖται τοῖς σοφοῖς τὸν θεὸν L 77^v
ἀπαντα τῷ ποιεῖν χιγνώσκειν. εἰ οὖν τῷ ποιεῖν ἀπαντα γιγνώσκει, καὶ δρίζοι
ἀν δήποτι, ἀττ' ἀν ποιοῖ τε καὶ γιγνώσκοι, καὶ οὐδὲν ἀν ἀδριστὸν εἴη, ὃν ἀν
15 αὐτὸς εἴτε ἀμέσως εἴτε διὰ μέσων ποιοῖ τε καὶ γιγνώσκοι· ἀπαντα δ' ἀν
δηόσα ἀγαθοῦ ἔχεται, ποιοῖ τε καὶ γιγνώσκοι, εἰ μέλλοι μὴ κόλλουρος
αὐτοῦ ἢ τε πρόνοια ληφθήσεσθαι καὶ γνῶσις. τὰ δὲ κακὰ ἀτε τοῦ δητος δητα
ἀποπτώσεις οὐδὲ ἀν αἰτίας δέοιτο. ὥστ' οὐδὲ ἀν δηθεὸς τῷ τῆς εἰς τούσχατον
προνοίας τε καὶ εἰμαρμένης λόγῳ τῇ τούτων ἐνέχοιτο αἰτίᾳ.

20 Σοὶ τοσαῦθ' ἡμεῖς ἔτι τὰ ἡπορημένα συμβαλλόμεθα, ἵκανὰ δὴ ἀνδρὶ οἴω- V 162
περ σοί, ἔρρωσο.

20. Βησσαρίων Καρδινάλις

B 97

V 162

Τῷ σοφῷ καὶ διδασκάλῳ

Γεωργίῳ τῷ Γεμιστῷ

Εὖ πράττειν.

25

Τῆς μὲν τῶν πρὸς ἡμῶν ἡπορημένων λύσεως πλεῖστας οἴδα σοι χάριτας.
ἔβουλόμην δὲ ἀπὶ τούτοις τοῖς λόγοις, οἵς τὰ ἡπορημένα ἐπιλυόμενος χρή,
καὶ τινων παλαιοτέρων σοφῶν ἀξιωμά σε παραγαγεῖν καὶ τινας αὐτῶν ἐπε-
νεγκεῖν χρήσεις, αἷς μάλιστα ἀν ἔπεισας τοὺς ἀκούοντας. εἰ γάρ καὶ τὸ σὸν
ἀξιωμα μόνον ἔμοιγε γοῦν ἀρκεῖ, μᾶλλον μέντοι ἔπεισας ἀν τοὺς τε ἀλλους,

4 τὸν τὴν θεοῦ B V τὴν τοῦ θεοῦ L τὸν L om. | 12 γιγνώσκειν B V γιγνώσκον L |
15 ποιοῖ B V ποιεῖ L | γιγνώσκοι B V γιγνώσκει L | 16 μέλλον B V μελλει L
17—18 τὰ δὲ κακὰ . . . ἀποπτώσεις V² in marg. | 20 συμβαλλόμεθα B V συμβαλ-
μεθα L

Ep. 20. Eine weitere Anfrage Bessarions an Gemistos philosophischen und
mathematischen Inhalts.

Der bisher noch ungedruckte Brief ist überliefert: Rom, Cod. Vat. gr. 1002,
fol. 97—98 v (= B); Cod. Vat. gr. 1416, fol. 162—164 (= V); Bibl. Vallicellana, Cod.
gr. 189 (C VIII) n. 14.

έμει τε ἔτι. εἰρήσθω γάρ πρὸς σὲ τὰληθές. τῶν παλαιῶν ἐκείνων ἀνδρῶν τισὶ^{V 97v} χρησάμενος μαρτυρίαις, αὐτίκα ὡς αὐτοπαράγωγον κατ' αὐτοὺς λέγεται, οὗ τὸ κράτιστον πεπληθυσμένου ὅντος ὑπὸ τοῦ ἐνιαίου θεοῦ παραγόμενον, αὐτὸς ἥδη τὸ λοιπὸν ἐκεῖτο παράγειν, καὶ ὡς μεθεκτὸν οἴονται τό τε κατ' αἰτίαν τό τε κατὰ πρόσληψιν. ἐγὼ σοῦ λέγοντος πιστεύω μέν, ἐπείσθην δ' ἀν καὶ τοὺς 5 ^{V 162v} φθάσαντας ἡμᾶς σοφίας ἄνδρας ἐκείνους οὕτω φρονοῦντας. Ιδών περὶ γε μὴν τῆς μὴ ὁμωνυμίας τῶν ὄντων, εἰ καὶ ὡς γε ἐξ τῶν ἐνόντων ἴκανὰ τὰ εἰρημένα, ἀσμενος δ' ἀν τι καὶ περὶ τούτων πλατύτερον σοῦ λέγοντος ἥκουσα, καὶ μάλιστα ὡς, ἐπεὶ καὶ Πλάτων αὐτὸς τὰ τε νοητὰ τῷ πρώτῳ αἰτίῳ καὶ κυρίως ὄντι τὰ τε αἰσθητὰ τοῖς νοητοῖς ὁμώνυμα τίθεται, τίνι ἔτι Ἀριστοτέλους διοίσει 10 ὁμώνυμα τιθεμένου τὰ ὄντα, ἢ πῶς ἀν αὐτῷ ἡ συνωνυμία ἔτι σώζοιτο.

Τοὺς δὲ περὶ εἰμαρμένης λόγους κατεσκεύασας μὲν ὡς γε τὸ εἶκὸς τὸν <λόγον> ταῖς τῶν παλαιῶν συνιστάμενον δόξαις. ἐμὲ δ' ὑποθράπτει καὶ μὴ ἀν εἶναι ταύτην Πλάτωνος δόξαν ὑποπτεύειν ποιεῖ. τό τε τῶν ἄλλως λεγόντων ἀξίωμα, ὃν ἥδη πεποιημαι μνείαν, τό τε Πλουτάρχου μάλιστα πάντων, δι 15 αὐτὸς τε σοφώτατον ἦγῇ, καγὼ δὲ οὐχ ἥκιστα σοὶ τε ἐπόμενος τὴν τε ἐν πᾶσιν ὅλως αὐτοῦ τοῖς συγγράμμασιν ἐμφαινομένην σοφίαν τε καὶ πολυμαθίαν ὄρῶν. δις ἐν τοῖς περὶ εἰμαρμένης αὐτοῦ λόγοις ταύτα ταῦτα, ἢ καὶ οἱ μετ' αὐτὸν γεγονότες, καὶ οὓς σοι κατηριθμησάμην, φησί. προσέτι δὲ Ἀλκίνοος ἐν τῇ εἰς Πλατωνικῶν φιλοσοφίαν ἐπιτομῇ αὐτοῦ ἀδελφὰ τούτοις λέγει. ἐδεήθην 20 ^{V 163} οὖν ἀν σου, ἵνα διελθῶν κάκείνους τοὺς λόγους καὶ ἀκριβῶς ἐπιστήσας αὐτοῖς εἴπης τὰ δοκοῦντά σοι καὶ πρὸς ταῦτα. πρὸς τούτοις σου δέομαι, ἵνα τὰ ἐκ τε τοῦ ὅγδοου τῶν πολιτειῶν ἐκ τε τοῦ δεκάτου τῶν νόμων ἄλλοτε ἡμῖν ἡπορημένα τοῦ κειμένου τεμμάχια ἡμῖν ἐξηγήσῃ. οὐ γάρ δυνάμεθα ἀκριβῶς 25 ^{B 98} συνιέναι.

'Επὶ τούτοις γίνωσκε ἡμᾶς μὴ δυναμένους χρήσασθαι τῷ εἰς ἀστρονομίαν σοι πεποιημένῳ προχείρῳ. μὴ ψηφιοφοροῦντες γάρ ἐφεξῆς τε καὶ συνεχῶς, ὡς αὐτὸς ποιεῖς, οὐ δυνάμεθα οὔτε τὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους τέλος οὔτε τὴν τοῦ μέλλοντος ἔχειν ἀρχήν, ἐν ποίου καὶ ποίᾳ μηνὸς ἡμέρᾳ ἐστίν, οὔτε τοὺς ἀριθμοὺς τῶν ἐτῶν. δηλαδὴ τὰ θεμέλια δέομαι δή σου, ἵνα μοι τοῦ τε μέλλοντος ἔτους 30 τὴν ἀρχὴν τούς τε τῶν ἐτῶν πέμψῃς ἀριθμοὺς καὶ ἔτι μοί τινα μέθοδον, εἰ δυνατόν, παραδῷς, δι' ἣς ἀν καὶ μὴ ψηφιοφορῶν ἐφεξῆς. τοῦτο γάρ ἔμοιγε οὐ δυνατόν. οὐ ἀν βουληθῶ ἔτους, τὴν τε ἀρχὴν δρθῶς εύροιμι διὰ τῶν προχείρων σου τούτων κανόνων, τούς τε τῶν θεμελίων αὐτῶν ἀριθμούς.

^{V 163v} Εὕ πράττε καὶ τοὺς πόνους τούτους ἀσμενος δέχου ἀνθρωπον ὠφελεῖν 35 μᾶλλον σοὶ φίλτατον.

Τῇ ἀπὸ κτήσεως κόσμου κατὰ Γραικούς σὲ γίνεται τὸν Δεκέμβριον ἢ Ἰανουάριον ἀρέσεται ἔτος. ἀπ' Ἀλεξάνδρου αψοζ', ὡς οἴμαι. οὐ ζύγοι εἴσονται οἱ ὑποτεταγμένοι.

Es folgt hier ein Schema für 10 Monate mit eingeschriebenen Zahl- und Monatszeichen nebst freien Räumen zum Eintragen der gewünschten Angaben.

Οὗτοι μέν, ώς οἴομαι, οἱ τῆς κινήσεως τοῦ μέλλοντος ἔτους ἀριθμοί. οὐκ B 98^v 5 οἶδα, εἰ ἀπλανῶς ἔχκεινται. τὴν γε μὴν τοῦ ἔτους ἀρχὴν ἐν ποίου καὶ ποίᾳ μηνὸς ἡμέρᾳ ἔστιν, δλως ἀγνοῶ. καὶ οὐδὲ εὔρειν δυνατὸν δρον γε ἐκ τῶν μεθόδων. ἔτι οὐκ οἶδα, εἰ δωδεκάμηνος ὁ παρὼν ἔσται ἐνιαυτὸς ἢ καὶ ἐμβολί- V 164 μου δεήσει αὐτῷ. ἔτι σε μέμνημαί τινας τῶν ἐν τῷ τέλει τοῦ ἔτους ἀριθμῶν, οὐκ οἶδ' οὖστινας, τῇ τοῦ μέλλοντος ἀρχῇ προστιθέναι. τόν τε οὖν τῶν ἑτῶν 10 ἀριθμόν, εἰ αψοβ' ἀπ' Αλεξανδρου ἀρξεται τῷ μέλλοντι ἔτει ζῆνε', ώς ἡμεῖς ἀριθμοῦμεν· τούς τε τῆς κινήσεως αὐτοῦ ἀριθμούς, εἰ κατὰ τοὺς ἑκτεθει- μένους εἰσίν, ἢ δλλως ἔχονται· τό τε νῦν ἔτος εἰ δυοκαίδεκα ἢ τρισκαίδεκα μηνῶν ἔστιν· τὴν τέ φημι τῶν ἀριθμῶν προσθήκην, τὴν τε τοῦ ἔτους ἀρχήν, ἐν ποίᾳ ἔσται ἡμέρᾳ, διδαξον ἡμᾶς ἀκριβῶς, εἰ μὴν δυνατὸν οὕτως, ὥστε καὶ 15 δλλοτε, ὅσάκις θν βουληθείημεν, καὶ μὴ ψηφοφοροῦντες ἐφεξῆς δυνώμεδα πάντα εὑρίσκειν, εἰ δὲ μὴ γε ἐν γοῦν τῷ παρόντι.

21. Γεώργιος δ Γεμιστός Τῷ αἰδησιμωτάτῳ Καρδινάλει Βησσαρίωνι.

20 Ἐπειδὴ καὶ μαρτυριῶν δέη πρὸς τὰ προγεγραμμένα σοι ὑπὲρ μὲν τῶν B 98^v περὶ τοῦ αὐτοπαραγώγου μοι εἰρημένων, οὐκ ἀν ἔχοιμί σοι μαρτυρίαν δῆ τινα V 164 παρασχέσθαι· οὐ γάρ οὐδὲ αὐτὸς δλῃ γνώμῃ εἰρηκα, δ εἰρηκα, ἀλλὰ τοσοῦτον L 77^v μόνον ἐνδείξασθαι βουλόμενος, δτι εἰ οὕτω τιθέμενοι λέγοιεν τὸ αὐτοπαρά- V 164^v γωγον οἱ λέγοντες, οὐκ ἀν δῆ αὐτοῖς περιπίπτοιεν. ὑπὲρ δὲ τοῦ μεθεκτοῦ 25 ώς πλεοναχῇ λέγεται τὸ μεθεκτόν, ἀνάγνωθι τὸν Πλάτωνος Παρμενίδην· εὐρή- σεις γάρ ἐκεῖ ἀμφοτέρας τὰς μεθέξεις ἐν τῇ τῶν τῆδε πρὸς τὰ νοητὰ εἰδη κοινωνίᾳ, καὶ τὴν μὲν ώς μάλιστα ἀποδοκιμαζομένην, τὴν δ' ώς ἡκιστα, τὴν κατ' αἰτίαν δῆ. ἐν οἷς φησι τὰ μὲν εἰδη ταῦτα ὡσπερ παραδείγματα ἐστάναι ἐν τῇ φύσει, τὰ δ' ἀλλα τούτοις ἐοικέναι καὶ εἶναι δμοιώματα· καὶ ἡ μέθεξις,

4 οἱ τῆς B οὐ τῆς V | 10 ἔτει B ἔτι V | 14 μὴν B] V μὲν? μὴ? | 21 περὶ τοῦ L] B V om. τοῦ | 27 ἡκιστα B V κάκιστα L

Ep. 21. Gemistos' Antwort auf den vorhergehenden Brief.

Überlieferung: Rom, Cod. Vat. gr. 1002, fol. 98 v.—100 (= B, vgl. oben S. 455); Cod. Vat. gr. 1416, fol. 164—167v (= V); Bibl. Vallicellana, Cod. gr. 190 (C IX); Florenz, Bibl. Laur. Plut. 58, Cod. 33, fol. 77v—78v (= L); Mailand, Cod. Ambr. 703 (Q 144 sup.), fol. 28; Escurial, Cod. gr. 137 (T II 1), fol. 28; Wien, Cod. Theol. gr. 90, fol. 29v—34; Jerusalem, Patriarcheion, Cod. gr. 197, fol. 80 v—81 v; Athos, Cod. gr. 4508, 146, fol. 80 v. — Druckausgabe: Migne PG 161, 721—724 (fehlerhaft und nur teilweise).

αὕτη τοῖς δὲ λοιποῖς γίγνεσθαι τῶν εἰδῶν, οὐκ δὲ τις ἡ εἰκασθῆναι αὐτοῖς· ἐνταῦθα γὰρ τὴν κατ' αἰτίαν καὶ ταύτην τὴν παραδειγματικὴν καὶ οὐ τὴν κατ' ἐπι-B 99 πλοκὴν μέθεξιν καλεῖ. περὶ δὲ τῆς τοῦ δυντος οὐχ ὅμωνυμίας μή σε ταρατ-
τέτω τὸ τὰ τῆδε τοῖς νοητοῖς ὅμώνυμα λέγεσθαι· οὐ γὰρ εἰ δὲ τῆδε ἀνθρωπος
τῷ νοητῷ ὅμώνυμος καθ' δὲ δημφω ἀνθρώπω, ἥδη ἀνάγκη καὶ δυντα ὅμώνυμα 5
εἶναι· οὐ γὰρ οὐδὲ εἰ δὲ θαλάττιος κύων τῷ χερσαίῳ ὅμώνυμος, καθ' δὲ κύνε
δημφω καλεῖσθαι, ἥδη καὶ ζώω τούτω δὲ λίγοιν ὅμωνύμω ἔστον.

V 165 'Τπέρ δὲ τοῦ τῆς εἰμαρμένης λόγου οὐδεμίαν δὲλην σοι παρέξομαι μάρτυ-
ριαν ἡ τὴν αὐτοῦ Πλάτωνος, ἐκείνην τὴν ἐκ τῆς ἐπινομίδος. »ἡ ψυχῆς δὲ

L 78 ἀνάγκη νοῦν κεκτημένης ἀπασῶν ἀναγκῶν πολὺ μεγίστη γίγνοιτ' ἀν· ἀρχουσα 10
γάρ, ἀλλ' οὐχ ἀρχομένη νομοθετεῖ· τὸ δὲ ἀμετάστροφον, δταν ψυχὴ τὸ ἀριστον
κατὰ τὸν ἀριστον βουλεύσηται νοῦν, τέλεον ἐκβαίνει τῷ δυντι κατὰ νοῦν καὶ
οὐδὲν ἀδάμας ἀν αὐτοῦ κρείττον, οὐδὲ ἀμεταστροφώτερον ἀν ποτε γένοιτο· ἀλλ'
δυντως τρεῖς Μοῖραι κατέχουσαι φυλάττουσι τέλεον εἶναι τὸ βελτίστη βουλῇ
βεβουλευμένον ἐκάστοις θεῶν.« οὕτω πολλοῦ δέουσι τῆς Πλάτωνος ἔχεσθαι δια- 15
νοίας οἱ τεθηλυμένης ψυχῆς τὴν τῆς εἰμαρμένης εἶναι δόξαν φάσκοντες, δτ' ἐκεῖ-
νος τῇ φρονιμωτάτῃ ψυχῇ τὴν μεγίστην ἀναγκῶν ἐπιτίθησιν. ἀλλ' ίσως οἰη-
θείη ἀν τις μὴ καὶ τῇ ἀφρονι ψυχῇ ἀνάγκην αὐτόν τινα ἐπιτιθέναι· ἀλλὰ καὶ
περὶ τῆς τοιαύτης δῆλος ἔστι Πλάτων, πανταχοῦ βοῶν τε καὶ διατεινόμενος,
ώς οὐδεὶς ἔκών κακός, ἀλλ' ἀκοντες οἱ κακοὶ κακοὶ γίγνονται ἔξαμαρτάνοντες· εἰ 20
δὲ ἀκοντες, δηλαδὴ δτι καὶ ὑπ' ἀνάγκης τινός. ἐκεῖνο μέντοι μή σε λανθανέτω,

V 165^v δ καὶ τοὺς πολλοὺς λεληθόδες σφόδρα ταράττει· ώς ἐνα μὲν τρόπον ἀνάγκη
λέγεται, καθ' ἣν πᾶν τὸ μὴ ἐνδεχόμενον ἄλλως σχεῖν ἀναγκαῖον λέγεται.
ἔτερον δ' αὖ τρόπον ίδιως ἀνάγκη ἡ βία, φ τρόπω καὶ αὐτὸς Πλάτων χρῆται,
ώς ἐν τῷ Κρατύλῳ· «Ζώω δτωοῦν δεσμός, ὥστε μένειν δπουοῦν, πότερος ίσχυ- 25
ρότερός ἔστιν, ἀνάγκη ἡ ἐπιθυμία;» καὶ φησι· «πολὺ διαφέρει, ω Σώκρατες,
ἐπιθυμία.« ἐνταῦθα ἀνάγκην μὲν ίδιως τὴν βίαν καλεῖ, τὴν δὲ ἐπιθυμίαν οὐ
δήπου οὐκ ἀναγκαῖαν ἡγούμενος ἔπειτα δεσμὸν τῆς γε ἀνάγκης ίσχυρότερον

B 99^v τίθεται. πῶς γὰρ ἀν καὶ γένοιτο δτιοῦν οὐκ ἀναγκαῖον ἀνάγκης ίσχυρότερον,
ἢ οὐδὲ θεός, φησί, μάχεται; ἀλλὰ δῆλον, ώς τὸ ἀνάγκης ίσχυρότερον πολὺ 30
πρότερον καὶ αὐτὸ ἀναγκαῖον δεῖ εἶναι. ταύτης οὖν τῆς βιαίου ἀνάγκης τὴν
ψυχὴν ἔνιοι ἀπαλλάξαι προθυμούμενοι συναφαιροῦσιν αὐτῆς καὶ τὴν ἐτέραν
καὶ θειοτέραν ἀνάγκην, τὴν ἐν τῷ ἔκουσίῳ τε καὶ κατὰ νοῦν, οὐκ ἐφιστῶντες,
ώς πολὺ πρότερον τάγαθὸν σὺν ἀνάγκῃ, ἣν ἀν ἄγγη, ψυχὴν ἄγει αἰτίου παντὸς
αὐτὸ δὲ τὸ κράτιστόν τε καὶ δραστικώτατον. ἀλλὰ λανθάνουσιν αὐτοὺς τῷ 35

2 τὴν κατ' αἰτίαν B V] L om. τὴν | 5 δυντα B V τὰ δυντα L | 6 οὐδὲ εἰ B L
οὐ δεῖ V | 15 πολλοῦ B V πολλοὶ L | 20 γίγνονται B L γίνονται V | 22 μὲν B L
μὴ V | 23 καθ' ἣν πᾶν . . . λέγεται V² in marg. | 24 ίδιως V in marg. | 32 προ-
θυμούμενοι B V προμηθούμενοι L | 34 πολὺ B V πρὶν L

μὲν ἀγαθῷ ἀσθένειαν, τῇ δὲ ψυχῇ ματαιότητα προσάπτοντες, εἰ συνιεῖσαν
ἔσθ' ὅτε ἀγαθοῦ ὄτουοῦν ψυχήν, καὶ τούτου ἔτέρων ἀμείνονος φαινομένου, πᾶν V 166
μᾶλλον ἢ τὸ ἀμείνον ἔκατη φαινόμενον αἴρεῖσθαι ἀξιοῦσιν.

Περὶ δὲ τοῦ ἐν τῇ ὁγδόῃ τῶν πολιτειῶν χωρίου ἀριθμητικοῦ οὐδέποτε L 78^v
5 ἵκανῶς ἐπεσκεψάμην, οὔτε ἔχω τί σοι λέγειν, εἰ μὴ δσα αὐτοῦ εὔληπτα, ὡς
τρεῖς ἀριθμοὺς πυθμένας ὑποτιθέμενος, τοὺς γ', δ', ε'. ἀπὸ τούτων πολλαπλα-
σιαζόντων ἔκατούς τε καὶ ἀλλήλους δύο ἀναλογίας γεννᾶ, ἃς ἐκεῖνος ἀρμονίας
καλεῖ, τὴν τε ἀριθμητικὴν καὶ ἀρμογικὴν, καὶ τὴν μὲν ἀριθμητικὴν πλεοναχῆ,
τὴν δὲ ἀρμογικὴν τοῦ γ' καὶ ε', ίδιᾳ ἔκατέρου τῶν δ' πολλαπλασιασάντων καὶ
10 ἐπειτα ἀλλήλους ιβ', ιε', κ'. τούτων γὰρ τῶν ἀριθμῶν ὁ ιε' τοῦ ιβ' τῷ τετάρτῳ
μέρει αὐτοῦ τοῦ ιβ' ὑπερέχων ὑπὸ τοῦ κ' ὑπερέχεται, τῷ αὐτῷ αὖ τετάρτῳ
μέρει αὐτοῦ τοῦ κ'. ἀπὸ τῶν εἰρημένων πυθμένων καὶ ἔκατὸν τετραγώνους
φησὶ γεννᾶσθαι, οἵς καὶ δύο οὐ τετραγώνους συναποτίκτεσθαι. οἱ γὰρ ἀπὸ
διαμέτρων ῥητῶν οἱ τετράγωνοί εἰσιν· οἱ δὲ ἀπὸ τῶν ἀρρήτων, οἱ οὐ τετρά-
15 γωνοί, ὡς τὴν διάμετρον τῇ πλευρᾷ ταύτῳ ἐπ' ἀριθμῶν δυναμένην. οἵτινες δὲ
οὗτοι, καὶ δπως τοῖς ἔκατὸν τετραγώνοις οἱ δύο οὐ τετράγωνοι συναποτί- V 166^v
κτονται, ἐμοὶ μὲν οὐδέποτε ἐσκεπταί τι περὶ τούτου, τὴν τε δυσχέρειαν φεύ-
γοντι τοῦ θεωρήματος, ὡς καὶ ὁ σοφός μοι Κυδώνης ἐνεδείξατο πεπυσμένῳ
ποτὲ περὶ αὐτοῦ, ἀποκεκριμένος μὲν οὐδέν, σχήματι δὲ μόνῳ τὴν δυσχέ-
20 ρειαν ἐνδειγμένος, καὶ ἅμα τὸ οὐ πάνυ χρήσιμον αὐτοῦ δρῶντι, ἐς οὐδὲν B 100
μὲν μέγα, ἐς δὲ μῆδον τινα τῷ Πλάτωνι τοῦ τοιούτου θεωρήματος συμ-
βαλλομένου.

Περὶ δὲ χρόνων τῶν ἐμβολίμων, ἐπειδὴ ἡμεῖς τὴν μεταχειμερινὰς τροπὰς
πρώτην σύνοδον ἀρχὴν τοῦ ἔτους ποιούμεθα κατά τε 'Ελλήνων τοὺς πλείστους
25 καὶ τοὺς πρὸ Καίσαρος 'Ρωμαίους, δρα ἀεὶ τὸν τοῦ τόπου τῆς θ' σελήνου
ἀριθμὸν. καν μὲν ἐνδειγμένος μηνιαίου δρόμου, δς ἐστι μοιρῶν κθς', ἐλάττων. ἢ,
αὕτη ἐστὶν ἢ τοῦ ἔτους ἀρχουσα θ' σέληνος. ἐὰν δ' ὁ τοιοῦτος ἀριθμὸς μοιρῶν
κθς' μείζων ἢ, ἀφαιρεῖν δεῖ μηνιαίους ἀριθμούς, ἵνα ἐπὶ τὴν τοῦ ἔτους ἀρ-
χουσαν θ' σέληνον ἀφίκη. ταύτης οὖν τῆς τοῦ ἔτους ἀρχούσης θ' σελήνου τῷ
30 τοῦ τόπου ἀριθμῷ, ἐὰν μὲν ιβ' χρόνου ἀριθμοῦ προστεθέντος ὁ πᾶς ἀριθμὸς
τὰς τξ' ὑπερβάλλη μοίρας, ἐμβολίμου μηνὸς οὐ δεῖ. ἐσται γὰρ κύκλου ἀφαιρε- V 167
θέντος ὁ λειπόμενος ἀριθμὸς μοιρῶν κθς' ἐλάττων καὶ τοῦ ἐπιόντος δηλαδὴ
ἔτους ἀρχὴ. ἐὰν δὲ ιβ' μηνιαίου ἀριθμοῦ προστεθέντος ὁ πᾶς ἀριθμὸς τὰς
τξ' μὴ ὑπερβάλλη μοίρας, ἐμβολίμου ἡδη μηνὸς δεῖ. πρὸς δὲ τὸ τοῖς τοῦ
35 Καίσαρος μησὶν ἐκάστας συμβολὰς ἐφαρμόττειν ἐκεῖνο ἔχε πρόχειρον· ὡς
ἐπειδὴ ἔχεις ἐκάστης συμβολῆς τὸν τοῦ νυχθημέρου ἀκριβῆ χρόνον δλον νυχθή-
μερον, οὐ σε λήσει πρὸς τὴν τῆς σελήνης ὅψιν κρίνοντα. μάλιστα δ' ἀπὸ παν-

2 φαινομένου B V φαινομένων L | 4 οὐδέποτε B V] L add. οὔτε | 5 ἐπεσκεψάμην B ἐπεσκεψάμην L | 6 ἀπὸ B V ὑπὸ L | 7 δύο L δὴ B V | 13 οἵς καὶ δύο οὖς τετράγωνος B V] L om. | 19 ἀποκεκριμένος B V ἀποκεκρυμμένος L | 21 συμβαλλομένου B V συμβαλομένου L | 24—468, 9 Περὶ δὲ μηνῶν . . . θιωρθωσάμην B V] L om.

σελήνου τὸ τοιοῦτον δὲ εὔροις ἀπλανέστατα. δεῖ γὰρ σχῆματος μὲν τῆς παν-
σελήνου γενομένης ταύτη τῇ σχέσει τὴν σελήνην πρώτως μετὰ τὴν θ' σηλήνου
δύσιν ἀνασχεῖν, σχῆματος δὲ τῆς πανσελήνου γενομένης τὴν σελήνην πρώτως
μετὰ τὴν τοῦ θ' σελήνου ἀνατολὴν ἐπικαταδῦναι. προσλογίζεσθαι δὲ δεῖ καὶ
τὸ τῆς σελήνης πλάτος, ὡς βορείαν μὲν οὖσαν τὴν σελήνην προτεροῦσαν μὲν 5
ταῖς ἀνατολαῖς, ὑστεροῦσαν δὲ ταῖς δύσεστι, νοτίαν δὲ τούναντίον. μιᾶς δέ
σοι συμβολῆς οὕτω λειφθείσης καὶ τὰς λοιπὰς ἀπάσας ἀπλανῶς τοῖς τοῦ
V 161^v Καίσαρος ἔξεις ἐφαρμόττειν μησίν. πέμπτω σοι καὶ τοὺς ἀριθμούς, οὓς ἔτι
μᾶλλον πονήσας διωρθωσάμην.

M 7^v

B 1

L 172^v

V 1

W 228

**22. Βησσαρίων Καρδινάλις
Δημητρίῳ καὶ Ἀνδρονίκῳ**

Τοῖς τοῦ σοφοῦ Γεμιστοῦ υἱεῦσι εὗ πράττειν.

Πέπυσματι τὸν κοινὸν πατέρα τε καὶ καθηγεμόνα τὸ γεῶδες πᾶν ἀποθέ-
μενον ἐξ οὐρανὸν καὶ τὸν ἀκραιφνῆ μεταστῆναι χῶρον, τὸν μυστικὸν τοῖς

1 σχῆματος?] σος B | 2 σχέσει?] σει B | 10 *Suprascriptio*: M sicut supra B L V om.
εὗ πράττειν | 12 εὗ πράττειν M] B om.] L V sine *suprscriptione* | 13 πέπυσματι B M L
πέπεισματι V W | τε καὶ B] M L V W om. τε

Ep. 22. Bessarions Trostschriften zum Tod des Georgios Gemistos († 26. Juni 1452, vgl. oben S. 275) an dessen Söhne Demetrios und Andronikos. Auffassung und Ausdruck, mit denen der Briefschreiber spielt, entstammen ganz und gar der geistigen Atmosphäre der Schule Plethons: »Ich habe erfahren, daß unser gemeinsamer Vater und Lehrer alles Irdische abgelegt und in den Himmel, an den unnahbaren Ort übertragen worden ist, um mit den Olympischen Göttern den mystischen Iakchos zu tanzen.« Er schätzt sich glücklich, mit einem Manne Umgang gepflogen zu haben, wie Hellas nach Platon keinen weiseren hervorgebracht habe. Wer die Lehre der Pythagoreer und Platons vom Auf- und Abstieg der Seelen annehme, müsse glauben, daß Platons Seele in Gemistos von neuem ein irdisches Dasein geführt habe.

Überlieferung: Rom, Cod. Vat. gr. 1858, fol. 1 (= B); Venedig, Cod. Marc. gr. 333, fol. 7v (= M); Florenz, Bibl. Laur. Plut. 10, Cod. gr. 21, fol. 163 v—164 (= L); Wien, Cod. Theol. gr. 277, fol. 1 (= V); Cod. Theol. gr. 256, fol. 228 (= W).

B (Cod. chart. XV saec.) soll nach G. Mercati (Bessarione 33. Roma 1917, p. 185), M (Cod. chart. XV saec.) nach Morelli (Bibliotheca manuscripta. I Bassani 1802, p. 212) Bessarions Autograph sein. Beide Annahmen sind allein schon wegen Auslassung des unerlässlichen Satzgliedes ἐγὼ μὲν . . . οἰόμενος (469, 8 sq.) nicht möglich. Außerdem sprechen einige Fehler sowohl in B wie in M dagegen. Ebensowenig läßt sich M aus B ableiten. Aber B und M bieten allein die darauffolgenden zwei Epitaphien. L (Cod. chart. XV saec.) liefert den gleichen Text wie M mit einigen Varianten. V (Cod. chart. XV saec.) trägt fol. 1 den Vermerk: Augerius de Buschbecke comparavit Constantinopoli. Fol. 1 ist am Rande stark zerfetzt. Der Text weist Verschlechterungen und gerade an der umstrittenen Stelle 469, 1—3 eine Lücke auf. W ist Abschrift aus V.

Druckausgaben: L. Allatius, De eccl. Orient. et Occident. perpetua consensione. Coloniae Agr. 1648, p. 937 (nach B; Faksimile bei Mercati). — C. Alexandre, Pléthon. Traité des Lois. Paris 1858, p. 404 s (nach Allatius). — Migne, PG 161, 695—697 (nach Alexandre). — Hinsichtlich der Variante zu dem Text bei M: ἐγὼ μὲν οὖν . . . ὁμοιότερον, sind in den Drucken einige Irrtümer aufgetreten. Zunächst teilte Allatius die Formulierung des B mit (ἐγὼ μὲν . . . ἡ Ἑλλάς), die Morelli p. 212 als Interpolation erachtete, wofür er die Lesart aus M anführte. Alexandre, der lediglich

'Ολυμπίοις θεοῖς συγχορεύσοντα ἵακχον. ἐγὼ μὲν οὖν χαίρω παρὰ τοιοῦτον ἄνδρα φοιτήσας, οὐ Πλάτωνι μετά γε τοὺς πρώτους ἐκείνους ἄνδρας οὐκ ἔφυσεν ἡ 'Ελλάς οὐ σοφίᾳ, οὐ τῇ ἄλλῃ ἀρετῇ ὁμοιότερον. ὥστ' εἴ τις τὸν περὶ τῆς ἐντακτῆς περιόδου, τῶν γε ψυχῶν ἀνόδου τε καὶ καθόδου, Πυθαγορείων τε καὶ 5 τοῦ Πλάτωνος ἀπεδέχετο λόγον, οὐκ ἀν ὕκνησε καὶ τοῦτο προσθεῖναι, ὡς ἄρα Πλάτωνος τὴν ψυχήν, τοῖς τῆς ἀδραστείας ἀρρήκτοις θεσμοῖς δεῆσαν δουλεῦσαι καὶ τὴν ἀναγκαίαν ἀποδοῦναι περίοδον, ἐπὶ γῆς κατιοῦσαν τὸ Γεμιστοῦ σκῆνος καὶ τὸν σὺν ἐκείνῳ βίον ἐλέσθαι. ἐγὼ μὲν οὖν, ὅπερ ἔφην, ἀγάλλομαι κάμοί τι προσήκειν δόξαν οἰόμενος· θύμεῖς δέ, εἰ μὴ καὶ αὐτοὶ χαίροιτε τε καὶ κρο-10 τοίητε, τοιοῦτον ἐκπεφυκότες, οὐκ ἀν τὰ εἰκότα ποιοῖτε. Θρηνεῖν γάρ τὸν γε τοιοῦτον μὴ οὐ θεμιτὸν ἦ. μέγα κλέος 'Ελλάδι πάσῃ γέγονεν ἐκεῖνος ἀνήρ, μέγας αὐτῇ κόσμος καὶ εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον ἐσεῖται. κείνου τὸ κῦδος οὕποτ' L 173 ὀλεῖται, ἀλλὰ οὐ τὸ δνομα καὶ ἡ φήμη μετ' εὐκλείας ἀείδου εἰς τὸν ἐς ἀεὶ παρα-πεμφθήσεται χρόνον.

15 Εὗ πράττοιτε¹ καὶ Νικηφόρον πρίγκιπα τὸν Χειλᾶν ἐξ ἐμοῦ προσείπατε,
δις ἵστω καὶ νῦν φιλούμενος ὑπ' ἐμοῦ διά γε τὴν ἀρετήν, ὡς οὐδέποτε μᾶλλον.

Τοῦ αὐτοῦ

Στίχοι εἰς Πλήθωνα ἐπιτάφιοι.

Γαῖαν σώματι, ψυχῇ δ' ἀστρα Γεώργιος ἴσχει,

Παντοίης σοφίης σεμνότατον τέμενος.

Πολλοὺς μὲν φῦσεν ἀνέρας θεοειδέας 'Ελλάς,

M 8

Προύχοντας σοφίη, τῇ τε ἄλλῃ ἀρετῇ.

'Αλλὰ Γεμιστός, δσον Φαέθων ἀστρων παραλλάσσει,

Τόσσον τῶν ἀλλων ἀμφότερον κρατέει.

1—3 ἐγὼ μὲν οὖν . . . ὁμοιότερον M L ἐγὼ μὲν οὖν χαίρω τοιούτῳ ὀμιληκώς ἀνδρί,
οὐ μετὰ Πλάτωνα — ἐξηρήσθω δὲ λόγου 'Αριστοτέλης — σοφώτερον οὐκ ἔφυσεν ἡ 'Ελλάς.
B] σοφώτερον . . . 'Ελλάς B *in marg.*] ἡ 'Ελλάς οὐκ ἔφυσεν δμοιον B *in textu del.* |
2 πρώτους ἐκείνους M προσεχῶς μετ' ἐκείνον σοφοὺς L | οὐκ M οὐδένα L | 3 οὐ σοφίᾳ
M] L *om.* | 2—3 οὐ Πλάτωνι . . . ἔφυσεν V W *om.* | 3 ἡ 'Ελλάς B M L οὐκ 'Ελλάς V |
4 ἐντακτῆς περιόδου M ἀπείρου B L V W | 3—5 τὸν . . . λόγον B M L τῶν . . . λόγον
W] V *lacerat.* | 4 τε] B *om.* | 5 τοῦ] B *om.* | ὕκνησε M L V W ἀπώκνησε B | 6 Πλά-
τωνος τὴν M L V W] B *corr. ex* τὴν ἐκείνου | ἀδραστείας M L V W] εἰμαρμένης B | 7 γῆς
B M L τῆς γῆς V W | 8 σὺν ἐκείνῳ M L V W ἐκείνου B | 8—9 ἐγὼ μὲν . . . οἰόμενος
L V W] B M *om.* | 9 μὴ καὶ M L V W] B *trp.* καὶ μὴ | κροτοίητε B M L] κροτοῖτε V W |
10 ποιοῖτε M L V W ποιοίητε B | 11 ἀνήρ] ἀνήρ B M L V W | 12 καὶ] B *om.* | κείνου τὸ
κῦδος M τούτου τὸ κλέος B (*om.* τὸ) L V W] B *corr. κῦδος ex κλέος* | 13 ὀλεῖται B M L
ὅλυται V W | 15—16 Εὗ πράττοιτε . . . μᾶλλον B M] L V W *om.* | 15 Νικηφόρον M]
B *om.* | πρίγκιπα M πρίγκιπαν B | 16 καὶ νῦν M] B *om.* | 20 σεμνότατον M] B *corr.*
ex θειότατον | 22 τῇ τε ἄλλῃ M] B *corr. ex* προύχοντας | 23 ἀστρων M ἀστέρων B

einen Abdruck des Textes bei Allatius bietet, zitiert Morellis Text in seiner n. 3, den er irrtümlich einem Codex Monacensis von Bessarions Hand zuschreibt. Überdies führte Alexandre einen Lesefehler ein, nämlich οὐς ἔφυσεν ἡ 'Ελλάς, anstatt οὐκ ἔφυσεν ἡ 'Ελλάς, was ihn zur Konjektur ὁμοιότερον <οἶδα> veranlaßte. Die gerade hier in V befindliche Lücke läßt vermuten, daß die Überlieferung der Stelle schon frühzeitig gestört worden ist.

M 8

23. Βησσαρίων Καρδινάλις

Τῷ λογιωτάτῳ ἀνδρὶ

Νικολάῳ τῷ Σεκουνδίνῳ

Εὖ πράττειν.

Εἰδώς σε καὶ αὐτὸν τὴν Γεμιστοῦ σοφίαν καὶ ἀρετὴν οὐδενὸς ἥπτον 5 ἀγάμενον, πέμπω σοι ἐπη τινὰ εἰς ἐπιτάφιον αὐτῷ ὑμνον πεποιημένα, καὶ ἦν ἐπέσταλκα τοῖς αὐτοῦ υἱεῦσιν ἐπιστολήν, οὐκ αὐτοὺς παραμυθούμενος, οὓς γε χαίρειν, οὐκ ἄχθεσθαι δεῖ, ἀλλ' ἔκεινον ἐγκωμιάζων. Ἀπερ ἀναγνούς μὴ νομίσῃς ὑπερβολὴν ἐνεῖναι μηδεμίαν τοῖς λόγοις· ἀνὴρ γάρ ἔκεινος φιλοσοφίας τῷ ὅντι καὶ παντοδαπῇσ σοφίας εἰκὼν γέγονεν, οὐ τῆς ἐν λόγοις μόνον, καὶ 10 ὅση περὶ τὴν τῶν στρων φορὰν καὶ τοὺς ἀρμονικοὺς λόγους, τάς τε γεωμετρικὰς ἀναλογίας καὶ ἀριθμητικὰς μεσότητας καταγίνεται, οὐδ' ὅση μόνον Πλα-
τωνική τε καὶ τῶν τὰ θεῖα ἐρευνησαμένων ἔκεινων ἀνδρῶν, ὅση τε περὶ τὴν τῶν φυσικῶν ἐρευναν καὶ τὰς τούτων αἵτιας τε καὶ ἀρχὰς τὴν πραγματείαν ποιεῖται — ἀ πάντα, ως οὐδεὶς οὐδὲ ἐν, ἐξήσκησεν ἀκριβέστατα —, ἀλλὰ καὶ ὅση 15 περὶ πρᾶξιν σχολάζουσα, τὰ ἥθη καὶ τοὺς τρόπους ἐκάστου κοσμεῖ. ή οὕτω τὸν ἔδιον ἔκεινος ἐλάμπρυνε βίον, ως μηδὲν πρὸς αὐτὸν Διογένη καὶ τοὺς δόμοίους, μηδὲν τοὺς Στωϊκοὺς ἔκεινους εἶναι· τὴν γάρ σεμνότητα καὶ τὸ κόσ-
μιον καὶ τὸ αὔταρκες αὐτῶν ἀσπασάμενος τὴν ἀλαζονείαν τε καὶ οἴησιν καὶ ἐπίδειξιν αὐτῶν ἀπεώσατο. δι' ἀ πάντα τοσοῦτον αὐτὸν τεθαύμακα, ὅσον — 20
Μ 8^η εἰρήσθω γάρ τάληθές — οὐδέπω οὐδένα, ὃν ἐς δεῦρο εἰδόν τε καὶ ὡμήλησα· οὔτε γάρ δις περὶ ἐλάττονος ἐποιεῖτο τὰ παρόντα πάντα, οὔθ' δις διαβατικώ-
τερόν τε καὶ ὑψηλότερον νοῦν ἔσχεν, οὔθ' δις μᾶλλον τῆς σοφιστικῆς ἀπεχό-
μενος ἀδολεσχίας καὶ πάγης, τῆς περὶ τὰ ἐν φιλοσοφίᾳ δόγματα ἀληθείας ἐρευνητικώτερός τε καὶ εὑρετικώτερος γέγονεν, οὕπω ἐνέτυχον οὐδενί, καίτοι 25 πολλοῖς ἐντυχών ἀνδράσι σοφοῖς. ὃν εἶνεκα πολλὰ μὲν καὶ μεγάλα περὶ αὐτοῦ ἐν τοῖς βραχέσιν ἔκεινοις εἰρήκαμεν ρήμασιν. οὕποτε δ' ἀν εἴποιμεν, οὐδὲ μακροῖς λόγοις, τά γε εἰκότα. ἀλλ' ἀρκεῖ ως τινα τῶν ὑπὲρ ἡμῶν τε καὶ ἡρω-
κῶν ἔκεινων ἀνδρῶν θαύματι καὶ σιγῇ μᾶλλον αὐτὸν ἡ λόγοις κοσμεῖν. ἔρρωσο.

5 Γεμιστοῦ] *M A add.* τοῦ | 12 καταγίνεται] καταγείνεται *M A* | 22—23 οὔθ' δις μᾶλλον . . . έσχεν *M*] *Migne om.* | 24 ἀδολεσχίας] ἀδολεσχείας *M A*

Ep. 23. Bessarion schickt dem Nikolaus Sekundinos den Brief und die Stichoi epitaphioi, die er Gemistos' Söhnen hatte zugehen lassen (Ep. 22.). Er rechtfertigt seine Worte, die angesichts der Bedeutung dieses Mannes, der einen Diogenes und die Stoiker des Altertums überrage, keine Übertreibung enthalten.

Überlieferung: Venedig, Cod. Marc. gr. 333, fol. 8—8 v (= M, nicht Bessariions Autograph). — Druckausgaben: I. Morelli, *Bibliotheca manuscripta Graeca et Latina*. I Bassani 1802. p. 212 sq. (= M). — C. Alexandre, *Pléthon. Traité des Lois*, Paris 1858, p. 407 s. (= A, fehlerhaft). — Migne, PG 161, 697 f. (nach Alexandre).

**24. Bessarion Cardinallis
Laurentio Vallensi.**

Clare et doctissime vir, salve. Utrumque Antidotum tuum vidimus, V 225
a verticeque, ut aiunt, ad calcem legimus. Qui liber non solum nobis
5 iucunditatem maximam ob suavitatem sermonis et copiam rerum at-
tulit, verum etiam fructum singularem; quippe multa, neque enim
pudet nos verum fateri, in eo didicimus, quae antea ignorabamus, ut
vere liceat nobis exclamare: »Senesco autem semper multa diseendo.«
Habemus itaque tibi et agimus gratias maximas. Opus vero tuum
10 laudamus, probamus, extollimus, ac immortale et optamus et confidi-
mus fore. Quod ad redditum nostrum pertinet, si id in manibus nostris
esset, liceret nobis aliquid respondere, sed nosti id non ex nostra, sed
ex pontificis maximi voluntate pendere. Vale.

Bononiae VIII. Kal. Novembris.

**25. Franciscus Barbarus
Bessarioni Cardinali.**

Magnas habeo gratias Cornelio Tacito, qui cum tanta significatione B 51
benevolentiae te, reverendissime pater et domine, sic loqui fecit, ut
ex litteris tuis non mediocrem fructum ceperim humanitatis et man-
20 suetudinis tuae. Sic enim me provocas ad diligendum, ut dando bene-

1 *Suprascriptio*: Bessarion Cardinialis Tusculanus, legatus, claro et doctissimo
viro, domino Laurentio Vallensi, amico nostro carissimo.

Ep. 24. Bessarion hat Vallas Antidotum gegen Poggio gelesen und drückt
dem Verfasser seine Bewunderung aus. Der Brief, der nur das Datum: 25. Oktober
trägt, dürfte aber, da Bessarion als Legat in Bologna tätig ist (1450—55) und der Streit
mit Poggio im Gange ist, aus dem Jahre 1451 stammen. Dementsprechend ist meine
Angabe des 28. Oktober 1453 (Band I 326) zu ändern.

Überlieferung: Wien, Cod. lat. 3943, fol. 225 (= V). — Erstmalige Ausgabe
von G. Mancini: Giornale storico della letteratura italiana. XXI (Torino 1893) p. 47.

15 B *Suprascriptio*: Franciscus Barbarus B. Cardinali Tusculano, egato Bononie,
salutem dicit. | 18 benivolentie B | 20 diligendum B

Ep. 25. Francesco Barbaro schickt im April 1453 an Bessarion eine Tacitus-
handschrift seiner Bibliothek, um die der Kardinal, wie sich aus dem folgenden Brief
ergibt, zwecks Abschrift ihn gebeten hatte.

Überlieferung: Rom, Cod. Vat. lat. 5220, fol. 51—51 v (saec. XV—XVI = B).
— Druckausgabe: Francisci Barbari et aliorum ad ipsum Epistolae (ed. Card.
Quirino). Brixiae 1743. Ep. 229, p. 320 (= Q). Quirino stützt sich auf eine Vatikanische
Handschrift, die er nicht näher namhaft macht, die aber hier und noch mehr in den
folgenden Briefen einige bessere Lesarten bietet als B und auch die im nächsten Brief
enthaltenden griechischen Worte übermittelt.

ficum accipere videaris. Ego quoque grave et sincerum iudicium excellentiae tuae iam pridem tanti facio, ut fere nullius principis amorem vel auctoritate vel gravitate vel sapientia rerum maximarum cariorum habeam quam tuum, quia, cum omnia in te sint, quae vel natura vel doctrina vel virtus cum fortuna hominibus largitur, mihi 5 B 51^v tantum tributum puto ab excellentia tua ita petente, ut nulla sint insignia honoris quodam modo, quae cum hoc tam amplo et tam honorifico de me testimonio conferri possint. Quare, si nulla re alia sustinere potero tantam de me spem et exspectationem, bene profecto barbarus et ferreus essem, si in omni vita mea, fide, benevolentia et cari- 10 tate non tuetur officium meum et celsitudini tuae non satisfacerem. Erit ergo benignitatis tuae de me sibi non minus spondere, quam ego possim. Cornelium quoque accipies, qui testis erit meae perpetuae erga te voluntatis. Vale.

Venetiis, . . . Aprilis 1453.

15

26. Bessarion Cardinalis Francisco Barbaro.

B 51 Accepi litteras et una Cornelium Tacitum. Uter mihi fuerit iucundior, haud facile expresserim; quippe alter sitim, quam iam diu visendi sui animo meo excitaverat, uberrime ac plenissime sedavit, alterae 20 me ad te amandum, quem antea summopere diligebam, compleverunt. Ita enim ad me humaniter, ita benigne scribis, ut non dare mihi beneficium, sed accipere a me videaris plane. Habeo itaque tibi, atque ago gratias, non tam quod librum ad me misisti, quam quod ita libenter, ita benevole, ita liberaliter mihi obtulisti, ut meum animum tibi in 25 perpetuum devinxeris, opinionemque, quam antehac de doctrina et sapientia tua habebam, mirifice confirmaveris. Evidem numquam vidi hominem Barbarum minus barbarum, immo potius — ut, quod sentis, dicam — magis sapientem, ut liceat mihi, quemadmodum Basilius de

10 benvolentia B

16 B *Suprascriptio*: Bessarion cardinalis Tusculanus domino Francisco Barbaro suo salutem | 18 iocundior B | 23 a me B *trp. post* videaris | 24 missisti B | 25 ita liberaliter Q] B *om.* | 28 minus barbarum Q] B *om.* | ymo B

Ep. 26. Bessarion dankt für die übersandte Tacitushandschrift (vgl. Ep. 24.). In lanniger Weise geht er auf das von Fr. Barbaro angeregte Wortspiel um dessen Namen ein. Er wünscht weiteren Briefwechsel und verspricht die Rücksendung des Tacitus nach bewerkste ligter Abschrift.

Überlieferung: Rom, Cod. Vat. lat. 5220, fol. 51—51 v (= B). — Druckausgabe: Francisci Barbari et aliorum ad ipsum Epistolae (ed. Card. Quirino), Brixiae 1743. Ep. 230, p. 321 (= Q). Vgl. oben S. 471.

Demosthene illo ineruditio plane homine dicebat vidisse se Δημοσθένην ἀγράμματον, ita de te praedicare vidisse me Βάρβαρον σοφώτατόν τε καὶ λογιώτατόν. Recteque in tuo cognomine usurpari possit, quod de se praedicare M. Tullius solebat facturum se Ciceronum nomen longe 5 quam et Lentulorum et Fabiorum illustrius. Quod si hoc tempore nova rebus vocabula inderentur, profecto doctissimi ac sapientissimi viri non nisi Barbari appellarentur. Ita abs te hoc vocabulum ornatum, auctum, illustratum est. Et quemadmodum τύπanni nomen, quod olim summo- B 51' rum virorum ac clarissimorum principum erat, ad nomen vitii eiusque, 10 qui rempublicam per saevitiam atque crudelitatem pessumdedidit, translatum est, ita Barbari nomen, quod paulo ante vel rudium vel ignobilium erat, ad doctos et omni sapientiae genere illustres viros transferetur. Mihi certe licet summopere gloriari, quod unis meis litteris non solum librum, quem optabam, consecutus fuerim, verum etiam 15 tanti viri amicitiam mihi conciliaverim. Sed reprimam me, ne idcirco videar ad te scripsisse, ut te laudarem. Id unum te rogabo maiorem in modum, ut amicitiam nostram, cuius optima singulis utriusque litteris iacta sunt fundamenta, si aliter non licebit, saltem crebris epistolis confirmare atque augere velis. Quod itidem ego, quantum in me erit, 20 efficiam. Tacitus vero tuus tam diu nobiscum hospitabitur, quo ad loqui didicerit, et summa ei manus fuerit imposita. Tunc integer, immo uno aductus filiolo ad te redibit. Vale.

Bononiae V. Nonas Maias 1453.

**27. Bessarion Cardinalis
Francisco Barbaro.**

Si Cornelius tuus tacitus non esset, posset tibi referre, quam hu- B 66 maniter a nobis susceptus, quam liberaliter tractatus, quam hilariter quintum iam mensem nobiscum hospitatus sit, quem interea filium,

1 Δημοσθένην ἀγράμματον Q] B om. | 2 βάρβαρον σοφώτατον καὶ λογιώτατον Q] B om. | 6—7 profecto . . . appellarentur Q] B om. | 12 illustres Q praestantes B | 21 integer, immo Q integerrimo B | 22 aductus Q aductus B

24 B *Suprascriptio*: Bessarion Cardinalis Tusculanus Domino Francisco Barbaro suo salutem dicit. | 27 refferre B

Ep. 27. Bessarion teilt in launiger Weise Fr. Barbaro mit, daß der entliehene Tacitus in den letzten fünf Monaten bei ihm in Abschrift genommen wurde. — Bessarions eigenhändige Abschrift von Tacitus (Annalen 11.—16. Buch und Historiae, 5 Bücher) liegen vor in dem Cod. membr. lat. der Bibl. Marc. zu Venedig Class. XXII Cod. 40, datiert: Bologna 1453.

Überlieferung: Rom, Cod. Vat. lat. 5220, fol. 66—66 v. (= B). — Druckausgabe: Francisci Barbari Epistolae (ed. Quirino). Brixiae 1743. Ep. 231, p. 322 (= Q). Vgl. oben S. 471.

quam ingenuum et liberalem genuerit ac apud nos dimiserit. Sed licet natura eum Tacitum fecerit, non tamen ita tacitus est, quin ex eius B 66^v facie atque aspectu affectus eius apprime intelligantur. Immo accidit interdum, ut non modo non tacitus, sed omnium facundissimus videatur. Licebit itaque ex eo etiam Tacito haec omnia intelligas, ex quibus 5 concipere animo poteris, quas tibi gratias habeamus. Certo immortales agimus, nec quidpiam avidius exspectamus, quam oblatum nobis iri facultatem, qua tibi referre gratiam possimus. Vale.

Bononiae, pridie Kalendas Octobres 1453.

28. Franciscus Barbarus

Bessarioni Cardinali.

B 66^v Vehementer me delectarunt litterae celsitudinis tuae, quae tanta comitate conditae sunt, ut non solum verbis, sed etiam fronte ac oculis prae se ferant singularem mansuetudinem et humanitatem tuam parum dexteritate ingenii coniunctam esse, et ita coniunctam esse, ut 15 et dare et accipere beneficium tecum gratissimum et iucundissimum sit. Sic enim aperte Tacitus noster mecum visus est agere de te, sic de moribus et institutis tuis domesticis quodammodo locutus est, ut apud me satis constet, quantum consuetudine et hospitalitate tua glorietur. Magnum enim, ut ita loquar, viae suae fructum cepit, quia aliquamdiu 20 tecum peregrinari, tecum pernoctare, tecum vivere salvo officio concessum est. Si enim unus dies bene et ex institutis actus philosophiae peccanti etiam immortalitati est anteponendus, ut Cicero noster scripsit, quanti facere debet Cornelius aliquot menses, quos ita tecum egit in otio etiam remotis arbitris et sine ullius iniuria ita tecum esse, tecum 25 loqui potuit, ut te frui quodammodo posse videretur? Sed satis iocati sumus de Tacito, qui, ut assequor coniectura, nisi fidei suae ratio habenda fuisset, tecum servire, quam mecum imperare, et apud te diutissime conversari, quam ad me tam cito redire maluisset. Vale, decus ecclesiae.

30

Venetiis, pridie Idus Octobres 1453.

3 ymo B | 6 concipere Q incipere B | 8 refferre B

10 B *Suprascriptio*: Franciscus Barbarus Bessarioni Cardinali Tusculano, legato Bononie, salutem dicit. | 16 et dare] B *om.* et | 22 actus Q] B *om.* | 23 anteponendus Q anteponendum B | 25 ullius Q illius B

Ep. 28. Antwort Fr. Barbaros vom 14. Oktober 1453 auf den vorhergehenden Brief Bessarions.

Überlieferung: Rom, Cod. Vat. lat. 5220, fol. 66 v (= B). — Druckausgabe: Francisci Barbari Epistolae (ed. Quirino). Brixiae 1743. Ep. 232, p. 323 (= Q).

29. Bessarion Cardinalis
Francisco Foscari
Duci Venetiarum.

Illustrissime et excellentissime princeps. Distuli ante hunc diem M 29
5 infelicem et calamitosam urbem nostram Constantinopolim tuae cel- P 158
situdini commendare, tum pudore quodam sub mystico retractus, ne
pro commodo et salute patriae rogans meum ipsius commodum viderer
quaerere, tum quod sponte sua inclytus senatus vester, ut est erga
omnes afflictos clementissimus, tantum operis praesidiique pararet, ut
10 omnes indubie existimarent satis id superque esse ad eam urbem tu-
tandam, ad arcendos a moenibus barbaros, ad impetum crudelissimi
hostis reprimendum. Quod utinam eo tempestive applicuisset! Non
enim essemus spe destituti atque opinione nostra fraudati. Verum non
negligentia vestra, cuius in tanta re ne simulacrum quidem ullum ap-
15 paruit umquam, sed et vicinitate hostis et importuno anni tempore et
fatis ita volentibus factum est, ut, dum in medio cursu est classis,
dum spe victoriae alacres copiae in hostem feruntur, praevenerit bar-
barus urbemque et situ loci et moenibus et commeatu et omni genere
praesidii munitissimam, quam omnes annum integrum pati posse ob-
20 sidionem sperabant, viribus expugnaverit.

Me miserum! Non possum hoc sine maximo dolore scribere. Rem
ut dictu incredibilem, ita ab omnibus, qui aliquid in se humanitatis
habent, ac praesertim Christianis deplorandam! Me miserum! Non
possum hoc sine maximo dolore scribere. Urbs, quae modo tali impe-
25 ratore, tot illustrissimis viris, tot clarissimis antiquissimisque familiis,
tanta rerum copia florebat, totius Graeciae caput, splendor et decus
orientis, gymnasium optimarum artium, bonorum omnium receptacu-
lum, ab immanissimis barbaris, a saevissimis christiana fidei hostibus,
a truculentissimis feris capta, spoliata, direpta, exhausta est. Publica

1 M *Suprascriptio*: Bessarion, Cardinalis Tusculanus et Bononiensis legatus, Do-
mino Francisco Foscari, Duci Venetiarum.

5 nostram M meam V | 6 sub mystico M subrustico V | 7 patriae M proprie V |
8 quod sponte sua M qui sua sponte V | 9 operis M opis V | 10 superque esse M
superesse V | 14 quidem V om. | 17 praevenerit M praeverterit V | 18 urbemque M
urbem, quam V | 19 omnes annum M omnis anni V | 21—23 Me miserum . . . de-
plorandam V om. | 28 a M et V

Ep. 29. Ein Hilferuf an den Doge Francesco Foscari von Venedig zur ver-
einten Abwehr der Türken, die eben Konstantinopel erobert haben und weiterhin das
ganze Abendland bedrohen. Geschrieben in Bologna, 13. Juli 1453.

Überlieferung: Venedig, Bibl. Marc. Cod. lat. 496 (Zanetti), Class. XXII
Cod. lat. 336, fol. 29—31 (Valentinelli); Paris, Bibl. Nat. Cod. lat. 3127, fol. 158—160.
— Druckausgabe (nach dem Cod. Paris.) bei H. Vast, *Le Cardinal Bessarion*, Paris
1878. Appendix III p. 454—456.

pecunia dilapidata, privatae opes exstinctae, templa auro, argento, gemmis, reliquiis sanctorum, aliaque pretiosissima supellectili opulentissima nudata. Viri instar pecudum trucidati, abductae mulieres, raptae virgines, infantes e parentum complexibus sublati et, si qui in tanta clade superfuerant, vel in vinculis, ut aere redimerentur, servati 5 vel omni genere cruciatus affecti vel ad turpissimam servitutem redacti. Fana atque delubra sanctorum maledictis, verberibus, cruento et omni flagitiorum genere foedata, castra in templis Dei, sacra in castris habita. O miseram, o infelicem et in brevi tam celerem et variam civitatis commutationem! Quis cum haec legerit istarum rerum ignarus, facta, 10 non ficta esse crediderit?

Sed nolo calamitates patriae apud te deplorare, cui haec fortasse notiora sunt quam mihi ipsi, et praesertim ne videar refricare vulnus tuum, quem fata voluerunt miseriарum nostrarum esse participem, clausis in ea urbe tot civibus Venetis, tot nobilissimis hominibus, tot 15 patricii ordinis viris, qui utinam meliorem quam nostri fortunam experti incolumes aliquando in patriam revertantur. Certe verendum est, ne eadem procella vexati pariter perierint. Mihi vero data est facultas libere implorandi auxilium, non iam pro patria, non pro civitatis meae salute, sed pro tutela omnium, pro Christi gloria, pro christiana fidei 20 conservatione, pro Christianorum honore. Quo in loco pluribus exponere poteram, quantum periculi immineat italicis rebus, ne de reliquis dicam, nisi truculentissimi barbari impetus comprimantur. Verum neque me latet eas rationes senatu vestro notiores esse quam mihi.

Et ad finem festinat epistola. Hoc unum breviter dicam e duobus alterum necessarium fore: vel ut celsitudo tua una cum ceteris christianis principibus furorem, ne dicam rabiem barbari, in hisce principiis comprimat atque infringat, non solum se suaque tuendo, verum etiam offendendo hostem; vel ut ille mox reliqua Graecia, quae nunc imperio vestro subiecta est, insulisque omnibus vestris, praeterea etiam 30 Pannonia atque Illyria potitus Italicas quoque res in maximum discrimen adducat. Deventuros autem ad hoc quam facillime christianos principes, cum tales causae sint, tam acerbae, tam graves, tam novae, cum de communi salute, de christiana religione, de Christi gloria agatur, nemo est, qui non speret, praesertim a celsitudine tua vestroque senatu, cuius 35 auctoritas amplissima est, invitatos. Quapropter te hortor, inclyte atque illustrissime princeps, et quibus possum precibus rogo, obtestor, obsecro, ut compositis aliquando Italiae rebus, fineque bellis, quibus christiani principes invicem saevitis, imposito ad maiora convertas ocu-

4 et V om. | 6 redacti M reducti V | 17 aliquando M aliquam V | 19 iam V om. | 20 omnium M omni V | 20 pro Christi . . . conservatione V om. | 24 notiores esse V trp. post mihi | 27. principiis M initiis V | 28 comprimat atque infringet M confringat V | 31 vestris M nostris V

los, vagantemque per Christianorum fines furibundum hostem et cuncta minantem, prosterrentem conspicias.

Unde putas eum in tantam insolentiam prorupisse? Nimirum, quia vos cernit, christianos principes, invicem bella gerentes, manus nostras 5 nostrorum sanguine madentes, arma Christianorum crux foedata. Haec illum audacem faciunt. His fretus praecipuam Graeciae civitatem nuper aggressus expugnavit, diripiuit, exterminavit. Quod si vos, ut christianos principes decet, posito hostili animo concordes atque unanimes intelligeret ad christianaë religionis amplificationem incum-10 bere, mihi crede, non modo alienis abstineret, sed loco maximi munera duceret infra fines suos posse considere. Eia igitur, princeps inclyte, expergiscere aliquando et extinctis Christianorum inter se odiis, quod tibi, qui et auctoritate plurimum et sapientia polles, facillimum erit, pacatos ac tranquillos animos indue et, ut tecum una ad ulciscendam 15 barbarorum iniuriam, ad extinguendum christianaë fidei hostem, ad eam civitatem, quae olim vestrae reipublicae fuit, quaeque adepta victoria futura est, antequam barbari etiam Peloponnesum occupent, recuperandam incumbant, hortare, provoca, allice. Nihil hoc utilius imperio tuo, nihil Italiae et universae Christianorum reipublicae com-20 modius, nihil immortali Deo acceptius, nihil nomini tuo gloriosius facere potes. Qua in re si quid parvitatem meam posse celsitudo tua intellexerit vel in leniendis nostrorum animis vel in iis ad bellum barbaris inferendum adhortandis, nullum laborem, curam, sollicitudinem recusabo. Bene valeat illustrissima dominatio vestra.

25 Ex Bononia, die 13. Julii 1453.

1 per M circa V | 4 vos cernit M noscerint V | 5 madentes M maculatas V |
7 exterminavit M extinxit V | 7 vos M nos V | 8 incumbere M insurgere V | 12 ex-
pergiscere, expergiscere V | 17 Pelleponnesum V | 21 tua celsitudo V | 22 iis M
his V | 24 vestra M tua V